

Dr Małgorzata Leszczyńska
Katedra Teorii Ekonomii
Uniwersytet Rzeszowski

ZMIANY W POZIOMIE WYKSZTAŁCENIA GOSPODARSTW DOMOWYCH ZWIĄZANYCH Z ROLNICTWEM

Wprowadzenie

W artykule wykorzystano wyniki badań budżetów domowych, wieloaspektowych badań warunków życia ludności oraz spisów powszechnych prowadzonych przez GUS. Za obiekt badań przyjęto społeczno-zawodowe grupy gospodarstw domowych, klasyfikowane według głównego źródła utrzymania. W grupie gospodarstw związanych z rolnictwem wyróżniono: rolnicze i pracowniczo-rolnicze. Z kolei Powszechny Spis Rolny umożliwia analizę w przekroju gospodarstw domowych związanych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Należy pamiętać, że w gospodarstwach domowych związanych z rolnictwem, w przeciwieństwie do innych grup społeczno-zawodowych, występuje swoiste powiązanie gospodarstwa rolnego, jak warsztatu pracy, z gospodarstwem domowym w jedną całość, którą nazywa się gospodarstwem rodzinnym. Z uwagi na tę współzależność jednostką odniesienia nie jest tylko gospodarstwo rolne i sam rolnik, lecz gospodarstwo domowe i wszyscy jego członkowie. Przed wprowadzeniem gospodarki rynkowej w polskiej gospodarce w relacjach między gospodarstwem domowym a rolnym dominujące znaczenie miało gospodarstwo rolne. Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju wdrażana na wsi i obszarach wiejskich w zasadniczy sposób zmienia te relacje. Nie tylko wzrasta znaczenie, ale i zmieniają się funkcje gospodarstwa domowego. Stopniowo staje się ono bowiem głównym podmiotem gospodarującym.

Rozważania artykułu podporządkowano pytaniom o tendencje i zróżnicowanie poziomu wykształcenia wśród ludności rolniczej.

Z uwagi na postęp biologiczny, techniczny oraz konieczność adaptacji do zmieniających się warunków w gospodarce rynkowej szczególną uwagę należy skierować na poziom wiedzy, jakim dysponują gospodar-

stwa domowe. Choć wiedza jest wielkością niewymierną i trudno określić jej poziom, najlepszym jej miernikiem wydaje się być wykształcenie. Analizę podjęto jednak z pełną świadomością, że nie jest to miara doskonała, gdyż nie zawsze wykształcenie w sensie formalnym pokrywa się z faktyczną wiedzą. Tym nie mniej wpływa na poziom stopy życiowej gospodarstw domowych związanych z rolnictwem, przekładając się na zaspokajanie potrzeb oraz możliwości rozwojowe gospodarstwa rolnego.

Kapitał ludzki a problem nierówności społecznych

Czynnikiem pozytywnie wpływającym na zmniejszanie nierówności społecznych są zintensyfikowane inwestycje w kapitał ludzki. S. R. Domański określa kapitał ludzki jako *„zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia, energii witalnej zawarty w społeczeństwie. Zasób ten nie jest dany przez genetyczne cechy danej populacji raz na zawsze, ale można go powiększać drogą inwestycji”* [Domański, 1993, s.19]. W tym rozumieniu za istotny czynnik kreacji kapitału ludzkiego można uznać system edukacji.

Liczne badania wskazują, że wskaźniki osiągnięć edukacyjnych są jednak wysoce skorelowane z poziomem zamożności danego kraju. Akcentuje się jednak zwłaszcza pozytywny wpływ masowej edukacji podstawowej na wzrost gospodarczy [Liberda, 2004, s. 56]. Z badań OECD wynika, że jeden dodatkowy rok nauki w szkole z przeciętnymi osiągnięciami zwiększa tempo wzrostu bezpośrednio o ok. 5% i o dodatkowe 2,5% w dalszej perspektywie [Skuteczne..., 2003].

Na problem nierówności społecznych można spojrzeć też przez pryzmat jakości zasobów pracy. Współcześnie bowiem podstawą gradacji społeczeństwa stają się: nierówności dochodów, status zawodowy i poziom edukacji. W ostatnich latach nastąpiła krystalizacja tego układu. Zwiększyła się mianowicie zależność między wymiarem edukacyjnym i zawodowym a poziomem życia [Domański, 1999, s. 3]. Podkreśla się też, że wykształcenie warunkuje przede wszystkim dostęp do stałych dochodów [Majcherek, 1999, s. 1-4].

Wydaje się, że trudności materialne ludności rolniczej, a także związane z poszukiwaniem pracy i podejmowaniem działalności pozarolniczej wiążą się przede wszystkim z niskim poziomem jej wykształcenia [Maciejewski, 2005]. Dysparytet wykształcenia wnika głębiej w życie społeczności wiejskiej, gdyż w istocie ma charakter pierwotny względem dysparytetu dochodów i stanu infrastruktury społecznej. Stąd, definicja

kapitału ludzkiego z punktu widzenia udziału gospodarstw domowych w procesie przekształceń wsi i rolnictwa określa go *jako wartość niematerialną, na którą składa się zasób wiedzy ogólnej, kompetencji zawodowych oraz postaw innowacyjnych, a przejawia się ona wysoką aktywnością zawodową i społeczną w środowisku wiejskim* [Kobyłecki, 2003, s. 319].

W poruszanej problematyce nie sposób pominąć współczesnej strategii integracji społecznej (w tym ograniczania wykluczenia społecznego) realizowanej przez Unię Europejską, która odwołuje się do koncepcji kapitału ludzkiego. W Strategii Lizbońskiej zawarty jest zbiór wytycznych dla polityk krajów członkowskich, będący kompleksowym programem wzmocnienia konkurencyjności całego ugrupowania. Ma on sprawić, by Unia Europejska przekształciła się *„w najbardziej dynamiczną gospodarkę w świecie, opartą na wiedzy, zdolną do utrzymania zrównoważonego wzrostu gospodarczego, stworzenia większej liczby miejsc pracy oraz zachowania spójności społecznej”* [Radło, 2003, s.24]. W gospodarce opartej na wiedzy dochody pochodzące z tradycyjnych zasobów są coraz mniejsze, co trzeba uwzględnić też w rozwoju sektora rolnego. Ich źródłem są przede wszystkim gałęzie i sektory tworzące i stosujące wiedzę. Oznacza to, że o dynamicznym rozwoju i przewadze konkurencyjnej także i tego sektora decydować będzie strategia rozwoju kapitału ludzkiego. Według niej bowiem wiedza przekształca się w produktywność. Strategia ta, jako główna siła sprawcza wzrostu gospodarczego, powinna być jednak równocześnie strategią *„sprawiedliwych nierówności”* [Woźniak, 2005, s. 185-186]. Uwzględnić należy, że długookresowa strategia rozwoju wiedzy musi być jednakże powiązana z krótką perspektywą. W szczególności odnosi się to do Polski, w której strategia gospodarcza musi być ukierunkowana na usuwanie przyczyn braku możliwości wykorzystania istniejącej wiedzy w gospodarce (choćby małymi krokami). W pierwszej kolejności ważne jest tu zapewnienie wysokich standardów powszechnej edukacji, szeroki dostęp do kultury, działalności intelektualnej, profilaktyki zdrowia. W tym wymiarze warto wskazać na rolę uwzględnienia wyników z polityki społecznej państwa, która powinna motywować do aktywności w tym względzie, a nie skupiać się wyłącznie na udzielaniu doraźnej pomocy o charakterze socjalnym coraz większej liczbie osób korzystających.

Status wykształcenia gospodarstw domowych związanych z rolnictwem i jego znaczenie

W Polsce wyższym wykształceniem charakteryzuje się 10% społeczeństwa ogółem, podczas gdy w krajach wysoko rozwiniętych 30-40%. Młodzież wiejska i chłopska stanowi przy tym najmniejszy odsetek w liceach ogólnokształcących – otwierających możliwości dalszego kształcenia, a największy w zasadniczych szkołach zawodowych [Kołaczek, 2004].

Wykształcenie wyższe w Polsce posiada 4,3% ludności na wsi, a w przypadku ludności związanej z użytkownikiem gospodarstwa rolnego jedynie 3,5%. W tym ostatnim przypadku ponad 40% osób posiada zaledwie wykształcenie podstawowe lub niższe (w Polsce 31%). Większy niż przeciętnie jest też udział osób legitymujących się wykształceniem zasadniczym zawodowym. Pozytywnym elementem analizy struktury wykształcenia jest nieco wyższy jego poziom u osób kierujących gospodarstwem rolnym w stosunku do ogółu osób związanych z gospodarstwami. Wśród takich osób wyższe wykształcenie posiada 4,3%, a policealne i średnie 23,1%. Z kolei odsetki osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz podstawowym i niższym były sobie równe i wynosiły aż 36,2% [*Aktywność...*, 2003, s. 158-194; *Ludność...*, 2003, s. 252-255].

Obok poziomu wykształcenia ogólnego elementem charakteryzującym jakościową stronę gospodarstw domowych związanych z rolnictwem są kwalifikacje zawodowe. Wśród osób kierujących gospodarstwem rolnym 19,9% posiadało wykształcenie o kierunku rolniczym (w tym wyższym zaledwie 1,2%), 29,9% posiadało tylko kurs rolniczy, natomiast osoby nie posiadające żadnego przygotowania rolniczego stanowiły powyżej 50%. Negatywnym zjawiskiem jest jednak to, że kierujący gospodarstwami nadal nie osiągają poziomu wykształcenia osób aktywnych zawodowo [*Raport...*, 2003, s. 23; Stawicka, 2005, s. 108-114].

Dane zaprezentowane w tabeli 1, dotyczące populacji rolniczych i pracowniczorolniczych gospodarstw domowych w ujęciu budżetów gospodarstw domowych, wskazują na mniej korzystny obraz sytuacji.

Wprawdzie w okresie 1993-2004 odsetek rolników z wykształceniem wyższym wzrósł 3-krotnie, to jednak nadal stanowią oni tylko 1,5% tej populacji. Spadł natomiast odsetek osób z wykształceniem podstawowym ukończonym i bez wykształcenia, co przy wzroście odsetka osób z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym świadczy o postępującym procesie uzupełniającego kształcenia [Frenkel, 2002, s. 27-

60]. Z kolei gospodarstwa pracowniczo-rolnicze zajmują lepszą pozycję niż rolnicy pod tym względem (na co wskazują zarówno wyższe odsetki ludności z wykształceniem wyższym (wzrost ponad 3-krotny), jak i średnim (1,7 razy). Zbliżoną sytuację w stosunku do gospodarstw domowych rolników zanotowano tylko w zakresie wykształcenia zasadniczego zawodowego. Poziom wykształcenia tych grup społeczno-zawodowych nadal odbiega znacząco od sytuacji przeciętnego gospodarstwa domowego oraz gospodarstw pracowników i pracujących na własny rachunek, które szczytą się odpowiednio prawie 42,3%, 50,7% i 58,5% odsetkiem osób z wykształceniem wyższym i średnim – ponadto w gospodarstwach tych znika udział osób bez wykształcenia¹ [Budżety..., 2005, s. 47].

Tabela 1. Poziom wykształcenia w społeczno-ekonomicznych grupach gospodarstw domowych

Wyszczególnienie	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Rolnicze												
Wyższe	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,7	0,7	1,1	1,0	1,2	1,5
Średnie	10,7	10,9	11,5	12,6	13,9	15,1	15,7	16,0	16,9	17,2	17,2	18,4
Zasadnicze zawodowe	24,7	27,1	28,0	2,5	31,3	31,1	33,0	32,9	34,8	35,4	35,6	35,6
Podstawowe	53,7	52,7	53,0	51,4	48,7	47,7	46,3	45,7	43,5	43,5	42,8	42,2
Bez wykształcenia	10,5	8,8	7,1	7,1	5,7	5,6	4,3	4,7	3,8	2,9	3,1	2,2
Pracowniczo-rolnicze												
Wyższe	1,4	1,4	1,7	2,2	3,2	3,5	3,3	3,5	3,7	4,3	4,9	5,0
Średnie	15,2	17,0	17,8	17,4	21,6	21,9	22,1	23,8	24,8	24,8	24,8	26,2
Zasadnicze zawodowe	33,5	33,1	34,0	33,8	34,8	34,9	35,6	34,8	35,6	35,7	36,1	35,3
Podstawowe	43,4	43,1	41,7	41,6	37,3	37,0	36,5	35,6	34,4	33,9	32,9	32,3
Bez wykształcenia	6,6	5,4	4,9	5,0	3,1	2,7	2,6	2,2	1,7	1,2	1,2	1,3

Źródło: Budżety gospodarstw domowych, kolejne lata, GUS, Warszawa 1993-2005.

Trzeba odnotować, że w 2004 roku przeciętne miesięczne dochody w przeliczeniu na osobę w gospodarstwach domowych, w których wystąpił najwyższy odsetek osób z wykształceniem wyższym, a najniższy bez wykształcenia (pracowników umysłowych) były prawie 2-krotnie wyższe w porównaniu z gospodarstwami, w których ten odsetek był odpowiednio najniższy i najwyższy (rolników). Podobny dystans dochodowy zaobserwowano w stosunku do gospodarstw pracowników użytkujących gospodarstwo rolne i robotników, choć charakteryzują się one nieco

¹ Z kolei w zakresie odsetka osób z wykształceniem średnim zmniejszył się istniejący na przestrzeni lat dystans pracowniczo-rolniczych i robotniczych gospodarstw domowych.

wyższym niż rodziny rolnicze odsetkiem osób z wyższym wykształceniem [Warunki..., 2005].

Silnie uzależnione od poziomu wykształcenia głowy gospodarstwa domowego jest też natężenie ubóstwa. Odsetek gospodarstw domowych znajdujących się w sferze ubóstwa jest mniejszy, im wyższy jest poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego. Natomiast wśród gospodarstw, w których głowa gospodarstwa nie posiada żadnego wykształcenia, odsetek ubogich przekracza nawet 60% [Radziukiewicz, 1994].

Poziom kwalifikacji rolników ma również istotny wymiar w uzyskiwanych przez nich efektach produkcyjnych i ekonomicznych. W porównaniu bowiem z gospodarstwami prowadzonymi przez rolników z wykształceniem podstawowym i bez wykształcenia gospodarstwa, których użytkownik legitymuje się wykształceniem wyższym i policealnym osiągają 7,8 razy wyższą towarową produkcję rolniczą w przeliczeniu na zatrudnionego [Witośław, 2005, s. 136].

Podobnie rolnicy odznaczający się wykształceniem rolniczym osiągają równocześnie korzystniejsze wyniki produkcyjne i ekonomiczne, a w rezultacie wyższe dochody w stosunku do rolników bez przygotowania zawodowego. Z badań przeprowadzonych w SGGW wynika, że w całym okresie transformacji zaznaczała się coraz wyraźniejsza przewaga w osiąganych dochodach na rzecz gospodarzy z wykształceniem rolniczym [Klepacki, Gołębiowska, 2004, s. 457-465].

Przy analizie zmian w poziomie wykształcenia gospodarstw domowych związanych z rolnictwem trzeba zwrócić uwagę na kilka ważnych kwestii.

Wyższy poziom wykształcenia, ale i większa podatność na innowacje oraz zdolność do podejmowania ryzyka wiążą się bowiem z młodym wiekiem rolnika. Analizy poziomu wykształcenia w zależności od wieku świadczą jednak o tym, że najwyższym odsetkiem osób posiadających wykształcenie wyższe nie charakteryzuje się grupa wiekowa osób najmłodszych: w wieku 20-24 lat, lecz grupa wiekowa 25-39 lat [Wawrzyniak, 2001, s. 147]. Młodszy rolnicy wykazują większą skłonność do inwestycji budowlanych, zakupów maszyn i ziemi, a także do utrzymania wyższej intensywności produkcji aniżeli rolnicy starsi.

Jedną z przyczyn niskich szans edukacyjnych są cechy społeczno-demograficzne gospodarstwa domowego związanego z rolnictwem. Charakteryzują się one bowiem wprowadzić większą przeciętną liczbą osób pracujących, ale i większą przeciętną liczbą osób i pozostających na utrzymaniu. Ważny wydaje się fakt, że w rodzinach 6-osobowych i więk-

szych tylko niecałe 2% ma wykształcenie wyższe, natomiast prawie połowa (47,3%) to rodziny osób z wykształceniem co najwyżej podstawowym. Z kolei w rodzinach wiejskich, w których przynajmniej jedno z rodziców ma wykształcenie wyższe, przeciętna liczba dzieci na utrzymaniu wynosi 1,91, wykształcenie średnie daje wskaźnik 2,09, zasadnicze zawodowe 2,29, a podstawowe 2,19 [Zróznicowanie..., 2002, s. 41; Majcherek, 1999, s.1-4].

Jakościowy aspekt czynnika pracy determinowany jest przede wszystkim przez poziom wykształcenia, który – jak wskazano – wśród ludności rolniczej okazuje się ciągle zbyt niski, rzutuje nie tylko na stosowane technologie produkcji, ale wywołuje postawy zachowawcze, małą elastyczność dostosowań, brak orientacji prorynkowej i skłonności do działań przedsiębiorczych. Ponadto osoby o niższym poziomie wykształcenia są mniej mobilne zawodowo i mają trudności z uzyskaniem pożądanых na rynku pracy kwalifikacji [Makarski, 2000, s. 193].

Niski poziom wykształcenia ludności rolniczej ma wieloletnie uwarunkowania historyczne [Wawrzyniak, 2001, s. 142-159]. Powstanie i rozwój systemu kształcenia rolników zostały zapoczątkowane bowiem później w stosunku do innych grup zawodowych. Przyczynami takiej sytuacji była z jednej strony nadmierna liczba rolników (przeludnienie agrarne), a z drugiej niedocenywanie wykształcenia jako czynnika warunkującego efekty gospodarowania w rolnictwie. Luka edukacyjna między ludnością rolniczą i pozarolniczą może zmieniać się w miarę zmian w strukturze agrarnej, koncentracji ziemi, odpływu ludności do zajęć pozarolniczych i zmian systemowych (np. w zakresie wcześniejszego przechodzenia na emeryturę lub rentę). Proces ten będzie wymagał długiego okresu czasu. Poza tym poziom wykształcenia polskich producentów rolnych jest niski, co zwłaszcza w połączeniu z ich wiekiem, stanowi przyczynę trudności zmiany tej sytuacji. Niższy poziom edukacyjny ludności rolniczej w porównaniu z pozarolniczą wynika też z funkcjonowania selekcji negatywnej jako mechanizmu doboru osób pozostających w gospodarstwie. Powszechnie przez długi czas panował bowiem pogląd, że zawód rolnika można wykonywać bez kwalifikacji specjalistycznych oraz że tylko praca w rolnictwie jest sposobem życia na wsi i na obszarach wiejskich.

Zapóźnienie edukacyjne ma swoją przyczynę przede wszystkim w znacznie trudniejszym dostępie dzieci wiejskich do oświaty, ma powiązanie z barierą materialną rodzin wiejskich, a także z aspiracjami edukacyjnymi rodziców – luka edukacyjna przekazywana z pokolenia na pokolenie, a więc determinowana przez status wykształcenia rodziców ma cha-

rakter systemowy i strukturalny [Wawrzyniak, 2001, s. 151]. Z uwagi na to, że szanse edukacyjne młodzieży z gospodarstw domowych związanych z rolnictwem są uwarunkowane ich sytuacją materialną należy stworzyć dla nich system pomocy, m.in. stypendia, pożyczki, kredyty [Baran, 2005, s. 33].

Zaspokajanie potrzeb w dziedzinie edukacji związane jest z upowszechnieniem szkolnictwa wszystkich szczebli nauki, tj. od nauczania początkowego poprzez średnie, wyższe i doksztalcanie się osób dorosłych. W gospodarstwach domowych rolników i pracowników użytkujących gospodarstwo rolne poziom wydatków na edukację jest najniższy w porównaniu do innych grup społeczno-zawodowych utrzymujących się z pracy. Poza tym różnice w tym zakresie zwiększają się. Duże różnice utrzymują się też w wydatkach na przedszkole², zwłaszcza w stosunku do gospodarstw pracujących na własny rachunek i pracowników [Kwasek, 2002, s. 161-167]. Znamienny jest też fakt, że wskutek reformy edukacji w 1999 roku zmniejszyła się liczba szkół wiejskich, co spowodowało oddalenie szkoły od dzieci wiejskich oraz ograniczyło środki budżetowe na pomoc socjalną. Ponadto gminy finansują szkoły odpowiednio do swoich możliwości, co potęguje różnice w warunkach edukacji szkolnej. Rozwija się też proces odpływu inteligencji z obszarów wiejskich. Ukończenie studiów nie umożliwia bowiem młodzieży wiejskiej kariery zawodowej w miejscu zamieszkania.

Podsumowanie

Wykształcenie jest w efektywnej gospodarce rynkowej czynnikiem najsilniej wpływającym na status materialny i społeczny, a jednocześnie pośrednio kształtującym pozostałe czynniki dla tego statusu istotne, czyli wybór miejsca zamieszkania i modelu rodziny. Stwarzanie warunków umożliwiających kształcenie i podnoszenie kwalifikacji jest zatem najskuteczniejszym sposobem zapobiegania względnej degradacji materialnej³. Szerszy dostęp do edukacji wymaga przede wszystkim zwiększenia liczby miejsc w szkołach i uczelniach, czyli przedmiotowego wspomagania systemu oświatowego. Strategia wyrównywania szans w tym względzie powinna być osią współczesnego modelu pomocy so-

² Może to świadczyć o tym, że dzieci z tych gospodarstw domowych w mniejszym stopniu objęte są opieką tych placówek, przez co mają gorsze warunki do rozpoczęcia nauki w szkole.

³ Wagę tego problemu wszechstronnie naświetla: [Kozuch, 2003].

cialnej. Jest ona również wpisana w istotę gospodarki opartej na wiedzy i rozwój europejskiej gospodarki wyznaczonej przez Strategię Lizbońską, która inwestycje w kapitał ludzki traktuje jako cel priorytetowy.

LITERATURA

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski*, PSR 2002, GUS, Warszawa 2003.
- Baran A., *Zmiany w wykształceniu ludności miast i wsi*, „Wiadomości Statystyczne” 2005, nr 2.
- Budżety gospodarstw domowych, kolejne lata*, GUS, Warszawa 1993-2005.
- Domański H., *Merytokracja i hierarchia dochodów w Polsce*, „Polityka Społeczna” 1999, nr 5-6.
- Domański, R. S., *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWE, Warszawa 1993.
- Frenkel I., *Przemiany ludnościowe w gospodarstwach domowych rolników indywidualnych w latach 1996-2000*, „Więś i Rolnictwo” 2002, nr 3.
- Klepacki B., Gołębiowska B., *Wykształcenie rolników jako forma różnicująca sytuację gospodarstw rolniczych*, [w:] *Kapitał ludzki i intelektualny jako czynnik wzrostu gospodarczego i ograniczania nierówności społecznych*, Woźniak M. G. (red.), Wyd. Mittel, Rzeszów 2004.
- Kobyłecki J., *Kapitał ludzki wsi w perspektywie europejskiego społeczeństwa obywatelskiego*, „Więś i Rolnictwo” 2003, nr 3.
- Kołaczek B., *Dostęp młodzieży do edukacji*, IPiSS, Warszawa 2004.
- Kozuch A. J., *Inwestowanie w kapitał ludzki a rozwój obszarów wiejskich*, IRWiR, PAN, Warszawa 2003.
- Kwasek M., *Poziom życia rolników w ostatniej dekadzie XX wieku*, IERiGŻ, Warszawa 2002.
- Liberda B., Tokarski T., *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w krajach OECD*, „Gospodarka Narodowa” 2004, nr 3.
- Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem*, PSR 2002, GUS, Warszawa 2003.
- Maciejewski K., *Wykształcenie ludności związanej z rolnictwem w Polsce*, [w:] *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, Adamowicz M. (red.), Prace Naukowe nr 35, SGGW, Warszawa 2005.
- Majcherek J. A., *Czynniki społecznego statusu i rozwarstwienia a polityka społeczna*, „Polityka Społeczna” 1999, nr 7.
- Makarski S., *Przedsiębiorczość w agrobiznesie*, PAN IRWiR, AR w Krakowie, Wydział Ekonomii w Rzeszowie, Warszawa 2000.
- Radło M. J., *Wyzwania konkurencyjności. Strategia Lizbońska w poszerzonej UE*, ISP, Warszawa 2003.
- Radziukiewicz M., *Gospodarstwa domowe narażone na ubóstwo w latach 1990-1992*, GUS, PAN, Warszawa 1994.
- Raport z wyników PSR 2002*, GUS, Warszawa 2003.
- Skuteczne inwestowanie w edukację: imperatyw dla Europy*, Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela 10.01.2003, Warszawa 2003.

- Stawicka E., *Uwarunkowania rozwoju wiedzy i kapitału ludzkiego w środowisku wiejskim*, [w:] *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, Adamowicz M. (red.), Prace Naukowe nr 35, SGGW, Warszawa 2005.
- Warunki życia w 2004 roku*, GUS, Warszawa 2005.
- Wawrzyniak B., *Luka edukacyjna barierą procesu integracji polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską*, „Wieś i Rolnictwo” 2001, nr 3.
- Witośław K., *Stan i kierunki kształcenia rolniczego oraz doskonalenia zawodowego w Polsce po reformie systemu edukacji*, [w:] *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, Adamowicz M. (red.), Prace Naukowe nr 35, SGGW, Warszawa 2005.
- Woźniak M. G., *Kapitał ludzki i intelektualny w strategii pro wzrostowej ograniczającej nierówności społeczne*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Woźniak M. G. (red.), Mittel, Rzeszów 2005.
- Zegar J. S., *Dochody gospodarstw chłopskich w okresie transformacji (na przykładzie gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną)*, Studia i Monografie, nr 101, IERiGŻ, Warszawa.
- Zróżnicowanie warunków życia ludności w Polsce w 2001 roku*, GUS, Warszawa 2002.

Streszczenie

W artykule wykorzystano wyniki budżetów domowych, wieloaspektowych badań warunków życia ludności oraz spisów powszechnych prowadzonych przez GUS. W grupie gospodarstw związanych z rolnictwem wyróżniono: rolnicze i pracowniczo-rolnicze. Rozważania artykułu podporządkowano pytaniom o tendencje i zróżnicowanie ich poziomu wykształcenia. Okazuje się, że wprawdzie w okresie 1993-2004 odsetek rolników z wykształceniem wyższym wzrósł 3-krotnie, to jednak nadal stanowią oni tylko 1,5% tej populacji. Spadł natomiast odsetek osób z wykształceniem podstawowym ukończonym i bez wykształcenia, co przy wzroście odsetka osób z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym świadczy o rosnącej roli uzupełniającego doksztalcenia. Z kolei gospodarstwa pracowniczo-rolnicze zajmują lepszą pozycję niż rolnicy pod tym względem (na co wskazują zarówno wyższe odsetki ludności z wykształceniem wyższym (wzrost ponad 3-krotny), jak i średnim (1,7 razy). Zbliżoną sytuację w stosunku do gospodarstw domowych rolników zanotowano tylko w zakresie wykształcenia zasadniczego zawodowego. Poziom wykształcenia tych grup społeczno-zawodowych nadal odbiega jednak znacząco od sytuacji przeciętnego gospodarstwa domowego.

Change in the Level of Education of Households Connected with Agriculture

Summary

Education is, in an effective market economy, the factor that the most strongly influences material and social status, and simultaneously indirectly shapes other factors essential for this status, that are the choice of living place and family model. Creating conditions that make possible education and raising qualifications is therefore the most effective way of stimulating promotion and preventing relative material degradation. Wider access to education requires most of all increasing number of sites in schools and at universities, that is objected aid to system of education (in everyday language this strategy is called „giving the fishing-rod instead of fish” and should be considered as the most reasonable model of welfare to households connected with agriculture).

